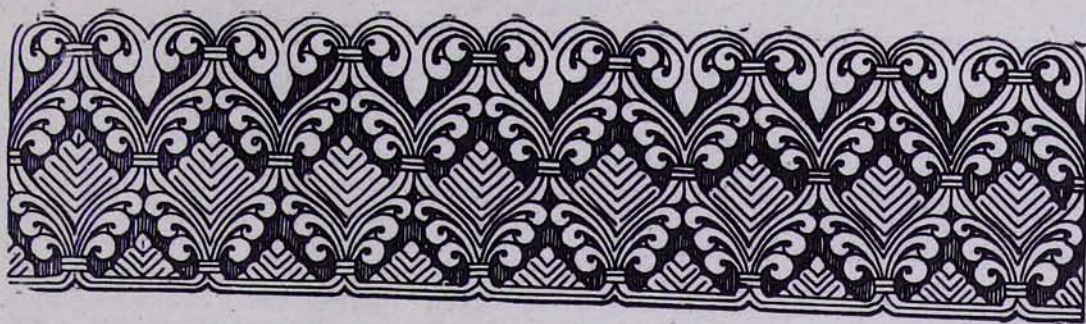

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ԾԻՐԱՆԱԾԻՆ ԿԱՅՍԵՐ ԵՐԿԸ՝
ԵԴԵՍԻԱՅԻ ԱԲԳԱՐ ԹԱԳԱՎՈՐԻՆ ՈՒՂԱՐԿՎԱԾ
ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԹՂԹԻ ԵՎ ԱՆՁԵՌԱԳՈՐԾ ՊԱՏԿԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Բյուզանդական հայագի կայսր Կոստանդին 7-րդ Ծիրանածինը (913—959 թթ.), որը Մակեդոնական հարստության հիմնադիր Վասիլ Ա-ի թոռն էր, մեզ է թողել հսկայական գրական ժառանգություն: Չկա իր ժամանակի գիտության որևէ բնագավառ, որին անդրադարձած չլիներ գիտուն կայսրը: Յուրահատուկ տեղ է գրավում նրա մի երկը, նվիրված Քրիստոսի՝ Եդեսիայի Աբգար թագավորին (Աբգար 5-րդ Ոսկյամա, 4 թ. մ. թ. ա.—7 թ. մ. թ. և 13—50 թթ.) ուղարկված թղթի և անձեռագործ պատկերի ավանդությամբ¹: Այդ ավանդությունը, որ ժամանակի ընթացքում որոշ փոփոխություններ է կրել, առաջին անգամ գրված է եղել ասորերեն²: Դրանից հետագայում թարգմանություններ են կատարվել հունարեն, հայերեն և այլ լեզուներով:

Հունարեն հնագույն թարգմանությանը մենք հանդիպում ենք Եվսեբիոս Կեսարացու «Եկեղեցական պատմության» մեջ³, որտեղ, սակայն, խոսք է լինում Քրիստոսի թղթի մասին միայն: Անձեռագործ պատկերի մասին խոսք չկա այնտեղ:

Ասորերեն խնդրո առարկա աղբյուրը հնում թարգմանվել է նաև հայերեն⁴, որտեղ բացի Քրիստոսի թղթից, արդեն խոսվում է նաև նրա պատկերի մասին, որը, սակայն, նրա տվյալներով Աբգար թագավորի սպասավոր Անանի աշխատանքի արգասիքն է. («առեալ նկարեաց զպատկերն Յիսուսի ընտիր դեղօք, քանզի արուեստաւոր թագաւորն էր, և քերեալ մատոյց Աբգարու թագաւորի տեսուն իւրեանց»):

Եվսեբիոս Կեսարացու և Ղաբոբնայի տվյալների հիման վրա այդ մասին մանրամասն շարադրանք է տվել Մովսես Խորենացին: Կանգ առնելով Քրիստոսի և Աբգարի նամակագրության, Քրիստոսի աշակերտի Եդեսիա գալու և նրան բուժելու և այլ մանրամասնությունների վրա, նա ի միջի այլոց հիշում է և Տիրոջ պատկերի մասին, որը, սակայն, նա նույնպես անձեռագործ չի համարում. («Ջայս թոյլթ եքեր Անան սուրհանդակ Աբգարու, ընդ որում և զկենդանագրութիւն փրկչական պատկերին, որ կայ յԵդեսացոց քաղաքին մինչև ցայսօր ժամանակի» Բ, 32):

Եվագրիոսն է, որ իր «Եկեղեցական պատմության» մեջ (Գիրք Դ, գլ. 27), խոսելով պարսից արքա Խոսրովի՝ Եդեսիան պաշարելու մասին, հիշում է Տիրոջ պատկերը, որը նա արդեն համարում է «աստուածակերտ և անձեռակերտ» θεοτεκτον εικόνα, ἣν ἀνέθετο

¹ Ավանդության վերաբերյալ մանրամասն մատենագիտությունը տե՛ս Հ. Անապայան, Հայկական մատենագիտություն, հատ. Ա, Երևան, 1959, պլոմ. 11—18:

² Բնագիրն հրատարակել է W. Cureton-ը իր Ancient Syriac documents գրքում:

³ Eusebii Caesariensis Opera, recognovit G. Dindorfus, vol. IV, Historiae ecclesiasticae, Lipsiae, 1890, cap. I, 13:

⁴ Տե՛ս Ղաբոբնայի դիմագետ դպրի Եդեսիոյ թոյլթ Աբգարու լեղեալ յատորոյն ի ձեռն ս. թարգմանչաց, Վենետիկ, 1868: Նաև Ղերոբնա Եդեսացի, թոյլթ Աբգարու թագաւորի Հայոց..., Երուսաղեմ, 1868:

χείρες, οὐκ εἰργάσαντο⁵): Թեև Եվագրիոսի աղբյուրը Պրոկոպիոս Կեսարացին է, վերջինիս մոտ պատկերի մասին խոսք չկա:

Քրիստոսի անձեռագործ պատկերի մասին ավանդությունը միշտ հրապարակ էր գալիս, երբ Բյուզանդական կայսրության մեջ բոլորքովում էին պատկերամարտական պատկերապաշտական վեճերը: Պատկերապաշտները դիմում էին այդ ավանդության իրենց դիրքերը պաշտպանելու համար: 8-րդ դարում և 9-րդ դարի առաջին կեսում, երբ մեծ վեճերը նորից սուր բնույթ ստացան, այդ ավանդությանը դիմեցին Ալեքսանդրիայի պատրիարք Քրիստափորը, Անտիոքի պատրիարք Հորը և Երուսաղեմի պատրիարք Բարսեղը, ովքեր մանրամասն շարադրանք ներկայացրին թունդ պատկերամարտ Թեոփիլոս կայսեր (829—842 թթ.): Նրանց գրվածքը չի պահպանվել: Այն օգտագործել է մեկ հարյուրամյակ անց Կոստանդին Ծիրանածինը իր խնդրո առարկա երկի գրության կապակցությամբ, որի լույս աշխարհ գալու պատճառը քաղաքական բարենպաստ իրադրությունների բերմամբ Բյուզանդիայի դեպի Ասորիք կատարած առաջխաղացումն էր, որի ժամանակ, կայսրու-

թյան ճնշման տակ, Եդեսիայի ամիրան ստիպված էր կայսրությանը զիջել Քրիստոսի խնդրո առարկա պատկերը, ինչպես և Քրիստոսի՝ Աբգարին ուղարկած թուղթը: Այդ դեպքը հիշում են բյուզանդական ժամանակագիրները ևս: Թեոփանեսի Ծարունակողը, Սիմեոն Մագիստրոսը, Գևորգ Վանականը ցույց են տալիս, որ եդեսացիք, գտնվելով բյուզանդական զորքերի պաշարման մեջ, դեսպանություն են ուղարկում Ռոմանոս Լեկապենոս կայսեր, առաջարկելով տալ Քրիստոսի պատկերը, եթե կայսրը վերացնի պաշարումը, ազատություն շնորհի անվանի սարակիճոս ռազմագեղիներին և խոստանա այսուհետև չավարտել իրենց շրջանը: Ինչ որ եղավ⁶: Տվյալ աղբյուրներում խոսք է լինում միայն պատկերի մասին: Տիրոջ թղթի մասին որևէ վկայության մենք չենք հանդիպում այնտեղ, հակառակ որ Ծիրանածինը այդ մասին ևս է հիշում:

Ստորև տրվում է Կոստանդին Ծիրանածինի խնդրո առարկա երկի ամբողջական թարգմանությունը:

ՀՐԱՉ ԲԱՐԹԻԿՅԱՆ

⁵ St'v Evagrii Historia ecclesiastica, Migre, Patrologia graeca, t. 86 bis, col. 2748—2749.

⁶ Theophanes Continuatus, Bonnae, 1838., p. 432; Symeonis Magistri, Annales. Ibidem, p. 749; Georgii Monachi Vitae recentiorum imperatorum, Ibidem, p. 918—919.

Կ ո ս տ ա ն դ ի ն Ծ ի ր ա ն ա ծ ի ն ի՝

շնորհիվն թագավոր Քրիստոսի հոռմայեցիների կայսեր տարբեր
պատմվածքների հիման վրա ծաղկաբաղված շարադրանքը՝ մեր Աստված
Քրիստոսի՝ Աբգարին ուղարկված աստվածային անձեռագործ
պատկերի մասին: Եվ թե ինչպես Եդեսիայից
այն փոխադրվեց Կոստանդնուպոլիս՝ այս ամենաներջանիկ
և քաղաքների թագուհին՝

Ա. Ոչ միայն Նա, Հոր պես հալիտենական Աստված-Բանն է անհասանելի. Նրա քաղում, ավելի ճիշտ՝ բոլոր գործերն էլ ծածկված են անհասանելիության մույն խավարով: Արարիչն ամենայնի ոչ միայն իր արարչագործությունների, այլև նախախնամությամբ մեր (մարդկային) ցեղի ընդունման առթիվ մեզ հետ խոսելու ընթացքում էլ ներգործում էր իր աստվածության առաջին և միակ գործությամբ: Իրեն լավ ճանաչող մարդը, իր գիտելիքների չնայած ու սահման իմացող մարդը, չպետք է չսփից դուրս մեծամղտանա, չպետք է տգիտորեն դատարկաբանությամբ զբաղվի՝ վիճի, ասելով, թե ամեն ինչ գիտի, իր չիմացածի վրա չպնդի: Խոսքը վերաբերում է նաև (Քրիստոսի) աստվածային պատկերին, որն Արարչի գեղեցիկ ցանկությամբ առանց նկարվելու դրոշմվեց կերպասի վրա և դեռ այն ժամանակ ուղարկվեց

ի ապաքինումն Աբգարի, իսկ այժմ էլ Աստուծո նախախնամությամբ փոխադրվեց քաղաքների այս թագուհին՝ ի փրկություն և ի պահպանություն նրա, որպեսզի ոչ մի լավ բանից գուրկ չմնա, քաղաք, որ կոչված է տիրել բոլորի վրա: Ես կարծում եմ, որ քաղաքաշտ և արդար ունկնդիրը և հանդիսատեսը պետք է իմանա, ճիշտ գաղափար ունենա [այդ պատկերի] պատմության ու նախապատմության մասին, իմանա թե ինչպես խոնավությամբ [միայն], առանց ներկերի և նկարչության արվեստի կտավե կտորի վրա կենդանագրվեց դիմապատկերը, թե ինչպես դյուրամաշ նյութը ժամանակի ընթացքում չքայվեց: Բացարձակապես ոչինչ չի իմանա, անըմբռնելիության վիճի կզորվի, մեծ վտանգի կենթարկվի, անչափ վնաս կկրի նա, ով, անտես առնելով Աստուծո իմաստության անհասանելիությունը, կշանա բնական

մեկնաբանություն տալ երևույթներին, ով կփորձի գիտական բացատրություն տալ նրանց: Արդ, այստեղ հավաքված ուղղափառներ և ջերմ հավատքի տեր մարդիկ, եկե՛ք լսե՛ք, և կատարեմ ես ձեզ այն, ինչ մանրակրկիտ կերպով և անհրաժեշտ ջանասիրությամբ գրի առա. ես հոգնաջանությամբ ճշմարտությունը պրպտեցի՝ պատմիչների գործերում և այնտեղից՝ մեզ մոտ ժամանողների (պատմածներում) կարողացա ճշգրտել նրանց հիշողությունները:

Բ. Երբ մեր Տեր Աստված և Փրկիչ Հիսուս Քրիստոսը մեր՝ մարդկության փրկության համար առ մեզ եկավ, երկրում, ինչպես մարգարեն է ասում, անասման խաղաղություն էր տիրում, բազմիշխանությունը վերացել էր և ամբողջ տիեզերքը կարծես մեկ գոտիի մեջ էր առնված, նա մեկ կառավարչի իշխանության տակ էր գտնվում: Այդ իսկ պատճառով բոլորը հանգիստ փոխադարձ կապեր էին հաստատում միմյանց հետ: Նարդիկ բնակվում էին ոչ թե բաժան-բաժան արված աշխարհում, այլ [միասնական] մի երկրում, որը մեկ Տիրոջ կալվածը լինելով, մեկ Արարչի տնտեսածը, ենթարկվեցին [Աստուծո] առաջին ծառային՝ և միմյանց միջև խաղաղություն հաստատեցին: Ահա Եդեսիայի այդ ժամանակվա տոպարքն է՝ Աբգարը Եգիպտոսի կառավարչի ծանոթն էր և բարեկամը. երկուսի ծառաներն էլ փոխադարձաբար լի-նում էին միմյանց մոտ: Երբ մեր Տերն ու Աստվածը, կատարելով Հոր կամքը սկսեց մարդկանց մեջ փրկության վարդապետությունը [քարոզել], գերբնական և զարմանալի հրաշագործությամբ մարդկանց հավատքի կոչել, Աբգարի ծառաներից մեկը, անունը Անանիա, Պաղեստինի միջով Եգիպտոս գնալիս, հետևից ականատես եղավ Քրիստոսին, ով իր վարդապետությամբ մարդկանց հեռացնում էր մոլորությունից և զարմանալի հրաշքներ գործում: Հասնելով Եգիպտոս և կատարելով իր պարտականությունները, նա վերադարձավ իր տիրոջ [Աբգարի] մոտ, որը երկար ժամանակ հողատապով էր տառապում, մաշվում և բորոտությամբ: Նա տառապում էր կրկնակի հիվանդությամբ, ավելի ճիշտ՝ բազմակի. նրան տանջում էին հողատապը և բորոտության ցավերը: Այդ բոլորի վրա բարդվել էր և իր այլանդակված [դեմքի] կապակցությամբ զգացած ամոթը, որի պատճառով նա գրեթե չէր երևում մարդկանց: Նա չէր էլ կարողանում երկար ժամանակ անկողնում պառկած մնալ, և ամոթից թաքնվում էր իրեն տեսության եկող բարեկամներից: Ահա այդ պատճառով նրա [սպասալորը] իր վերադարձի ճանապարհին ուզեց ավելի ճշգրիտ իմանալ [Քրիստոսի գործած հրաշքների] մասին, որպեսզի հնարավորություն ունենա ավելի հանգամանորեն տեղեկացնել իր տիրոջ, հուսալով, որ մի փոքից նա էլ [Քրիստոսի] օգնությամբ բուժման արժանանա: Նա Տիրոջ գտավ նորից հրաշքներ գործելու. նա մեղայեղներին հարություն էր տալիս, կույրերին աչքի լույս պարգևում, կաղերին բուժում և ամեն շեշտակի ցավերով տառապող մարդկանց ապաքինում:

Գ. Ականատես լինելով Տիրոջ բացահայտ [հրաշագործությանը] և համոզվելով դրա ճշմարտությանը, նա Աբգարի մոտ վերադառնալով, նրան մանրամասն պատմեց իր տեսածի և լսածի մասին: Որպես իր պարտականությունները ավելիով կատարած և որպես իրեն, Աբգարին, բարի լուր հաղորդած, նա արժանացավ անհրաժեշտ գովասանքի և համարվեց անհամարժեք մարդկանցից մեկը: Եվ քանի որ տառապող մարդը միշտ էլ ձեռք է կարկատում բարի լուրին, [բարի] լուրն ու հույսը սիրտ է տալիս նրան, [Աբգարը] համոզում է [իր սպասալորին] անհապաղ գտնել հիշածը [Քրիստոսին]: Աբգարը հիվանդություններ բուժել կարողացող Տիրոջ բոլորիս հայտնի նամակը գրեց, որն ուներ հետևյալ բովանդակությունը.

Դ. «Աբգար⁵, իշխան աշխարհի, առ Յիսուս Փրկիչ և բարեբար, որ երևեցար լծրուսաղէմացոց աշխարհի, ողջոյն: Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ, որ լինի ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի՝ տաւ դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, և զբորոտս սրբես և զայս պիղծս հանես, և որ միանգամ չարչարեալ եմ յերկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես. դու և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրեւ լուալ վասն քո զայս ամենայն՝ եղի ի մոի իմում մի յերկոց աստի. կա՛մ թէ դու Աստուած իցես, իջեալ յերկնից, և գործես զայդ. կա՛մ թէ որդի իցես դու Աստուծոյ, և զայդ առնես: Արդ վասն այնորիկ գրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս և եկեսցես առ իս և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես: Նա և լուալ զի Հրեայք տրտմեցն զքեմ և կամին չարչարել զքեզ. բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս»⁶ խաղաղությամբ բնակվելու այնտեղ:

Ե. Աբգարը Հիսուսին առաքեց այդ նամակը Անանիայի միջոցով, քանի որ Անանիան արդեն ցույց էր տվել տիրոջ հանդեպ տածած նվիրվածությունը, ծանոթ էր ճանապարհին, ապա և հմուտ՝ նկարչության արվեստին, միաժամանակ պատվիրելով, որ եթե այդ նամակով իրեն չհաջողվի Քրիստոսի համոզել իր, Աբգարի մոտ գալ, ապա թող նրա ճշգրիտ դիմանկարը կատարի և իրեն բերի, որպեսզի ոչ միայն ունկամ, այլև ակամբ ծանոթանա, կարծես նրա սովորին, այդ սքանչելագործի հետ: Առաքված մարդը, հասնելով Հուդայի երկիրը, Տիրոջ հանդիպեց բացօթյա տեղում՝ հավաքված ժողովուրդին վարդապետելիս, և զարմանալի հրաշքներ գործելիս: Ամենատարբեր նպատակների համար կուտակված բազմության պատճառով Անանիան չկարողացավ Հիսուսին մոտենալ. նա գնաց և Տիրոջից մի փոքր հեռավորության վրա գտնվող ոչ բարձր մի քարի վրա նստեց: Այսպիսով ավելի բարձրադիր տեղում գտնվող Անանիային բազմության կողմից ծածկված Փրկիչը տեսանելի էր. իսկույն աչքերը [Քրիստոսին] ուղղած, ձեռքն էլ թղթին, նա սկսեց նկարել նրան:

Զ. Հիսուսը սուրբ Հոգու ներշնչմամբ իմացավ այդ մասին և կանչելով Թովմային՝, ասաց. «Կ՛գնա՛ այդ վայրը և քարի վրա նստած ու ինձ նկարող մարդուն՝ իր երկրից բերած նամակի հետ միասին իմ մոտ բեր, որպեսզի նա այդպիսով կատարի իրեն ուղարկողի հրամանը»։ Թովման գնաց և [«Բրիստոսի»] ասածին՝ թե նա նկարելիս կլինի, ճանաչեց Անանիային և հրավիրեց Հիսուսի մոտ։ «Բրիստոսը դեռ նրանից նամակը չտա՞ծ ասաց իր, Անանիայի, գալստյան պատճառի, ինչպես և նամակի բովանդակության մասին։ Ապա վերցրեց նամակը, ընթերցեց այն և քառացի հետևյալ պատասխան նամակը շարադրեց.

Է. «Երանի քեզ, Արգար, որ առանց ինձ տեսնելու հավատացիր ինձ։ Բանգի գրված է իմ մասին, թե՞ «Զի որք տեսանեն զիս՝ ոչ հաւատացեն յիս, և որք ոչն տեսանեն՝ նոքա հաւատացեն և կեցցեն։ Իսկ վասն այնր զի գրեցեր դու առ իս, գալ ինձ առ քեզ՝ արծա՛ն է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես։ Եւ իբրև կատարեցից զայս՝ ապա համբարձայց առ այժ՝ որ առաքեացն զիս. և յորժամ համբարձայց՝ առաքեցից զմի յաշակերտացն աստի իմոց, զի զցաւս քո թծկեացե՛ր¹⁰, և շնորհե քեզ կյանք հաւիտեանական և խաղաղություն, հզորացնի քո քաղաքը, որպեսզի և ոչ մի թշմամի չկարողանա պարտության մատնել այն»։

Ը. «Բրիստոսը այդ նամակը տվեց Անանիային, բայց ուզեց կատարել նրա տիրոջ մյուս հանձնարարությունը ևս, այն, որի համար ջանք էր թափում Անանիան. խոսքը իր, «Բրիստոսի, պատկերը բերելու մասին է։ Փրկիչն ահա լվաց դեմքը, ապա դեմքի խոնավությունը չորացրեց իրեն տրված վարշամակով, որի վրա գերբնականորեն, աստվածային նախախնամությամբ արտատպվեց իր դիմապատկերը։ Վարշամակը նա տվեց Անանիային, հրամայեց այն տալ Արգարին, որպեսզի վերջինիս ցանկությունը կատարվի, և նրա ցավերն ամոքվեն։ Այդ բոլորն առանձնապես, Անանիան բունց վերադարձի ճանապարհը. նա հասավ Հիերապոլիս, որ սարակիստների լեզվով Մենքիջ¹¹ է կոչվում, իսկ ասորերեն՝ Մարութ։ Կանգ առնելով այդ փոքր քաղաքից դուրս, նա այնտեղ գտնվող՝ նոր պատրաստված աղյուսների կարկատի մեջ թաքցրեց այդ սուրբ շորի կտորը։ Կես գիշերին այդ տեղը համակվեց մեծ կրակով, այնքան մեծ, որ քաղաքի ներսում գտնվողներին թվաց, թե [քաղաքի] ողջ շրջակայքը կրակի ճարակ է դառնում։ Իրենց կյանքը վտանգված համարելով, նրանք [քաղաքից] դուրս եկան և սկսեցին հետաքրքրվել թվացող հրդեհով։ Տեղում Անանիային գտան և նրան հրձիգ համարելով, սկսեցին քննել, ո՛վ է նա, ո՛ր է գնում, և ո՞րտեղից։

Թ. Տարօրինակ հարցից զարմացած, Անանիան պարզեց իր ծագումը, որտեղից գալը, ասաց, թե ինչ է իր հետ բերում, ասաց, որ աղյուսների կարկատի մեջ է զետեղել իր հետ բերածը, այնտեղ, որտեղ

թվում է, թե բոց է դուրս գալիս։ Ասվածը ստուգելու համար նրանք փնտրությունքներ կատարեցին տեղում, և ոչ միայն Անանիայի՝ այնտեղ զետեղածը գտան, այլ և մերձակա աղյուսներից մեկի վրա տեսան աստվածային անձեռագործ պատկերի սի այլ արտատպությունը, որը, գերբնական, մարդու մտքին անհասանելի եղանակով կտորից անցել էր աղյուսին։ Ականատես լինելով դրան, նրանք ապշեցին ոչ միայն [պատկերի] պատճառով, այլև այն պատճառով, որ ոչ մի տեղում կրակ չգտան։ Հենց պատկերից բխող լույսն էր, որ բոցի տպավորություն էր թողնում։ Աստվածային պատկերն իր մեջ ընկալած աղյուսը որպես սուրբ, որպես թանկագին գանձ նրանք վար դրեցին, իրենց տեսածից համոզվելով, որ աստվածային ներգործության հետ գործ ունեն։ Ինչ վերաբերում է նախատիպին և վերջինիս սպասակորին, ապա նրանք վախեցան տիրանալ դրանց և Արգարին ուղարկեցին։ Ահա այդ փոքր քաղաքի բնակիչները [մինչև օրս] պահում և պատվում են պատկերը կրող այդ աղյուսը, անգիր պատկերից անգիր եղանակով առաջացածը, անձեռագործ պատկերից անձեռագործ եղանակով արտանկարվածը։ Իսկ Անանիան մնացած ճանապարհը կտրելով, հասավ ու տիրոջը պատմեց տեղի ունեցածի մասին և նրան հանձնեց իր բերած փրկչական իրերը։

Ժ. Ահա մեր Փրկչի անձեռագործ պատկերի մասին լայն տարածում գտած պատմությունը։ Բայց այդ մասին մի այլ պատմություն էլ կա, որը [նույնպես] ճշմարիտ լինելու հիմքերն ունի, ունենալով վստահելի ապացույցներ։ Ես այդ էլ կպատմեմ, որպեսզի չկարծեն, որ դրան անտեղյակ մենք ավելի հավատ ենք ընծայում առաջինին։ Բոլոր դեպքերում ոչ մի տարօրինակ բան չկա, որ այսքան երկար ժամանակի ընթացքում պատմությունը հաճախ այլափոխված ձևով է հանդես գալիս, թեև բոլորի մեջ նրա ատաղձը միասնական է, այն, որ Տիրոջ դեմքից է, որ գերբնականորեն կտորի վրա արտատպվեց պատկերը։ Բայց մանրամասների մեջ, այն է ժամանակի հարցում, տարակարծություններ կան։ Հակառակ այդ բոլորին իրողությունը չի փոխվում եթե ընդունենք, որ դեպքը այս կամ այն չափով շուտ կամ ուշ է տեղի ունեցել։ Մյուս տարբերակն ահա հետևյալն է։

ԺԱ. Պատմում են, որ երբ «Բրիստոսը կամովին չարչարանքներն ընդունեց, նա հանդես բերեց մարդկային թուլություն։ Նրան տեսնում էին տագնապի մեջ, աղոթելիս։ Արդ, ավետարանի համաձայն «հոսեին ի մմանէ քրտունք իբրև զկայլակս արեան»¹²։ Դրա վրա, պատմում են, որ [«Բրիստոսի»] աշակերտներից մեկը վերցրեց այժմ մեր տեսած շորի կտորը և սրբեց նրա քրտինքները. սրբիչի վրա իսկույն աստվածային դեմքի արտատպությունն երևաց։ [«Բրիստոսը»] սրբիչը թողեց Թովմային և հրամայեց, որ իր երկինք համբառնալուց հետո Թադևոսի¹³ միջոցով Արգարին ուղարկել այն, կատարելու համար իր նամակում տված խոստումը։ Մեր Տիրոջ Հիսուս

Քրիստոսի երկինք համբառնալուց հետո Թովման Տիրոջ անձնագործ պատկերը Թադևոսի միջոցով ուղարկեց Աբգարին:

ԺԲ. Թադևոսը, հասնելով Եդեսիա, նախապես օթեվանեց ալմտեղի հրեաներից մեկի տանը: Նրա անունը Տոբիաս էր: Քրիստոսի աշակերտը ուզեց, որ Աբգարը իրեն նախ և առաջ գործով ճանաչի, քան թե խոսքով: Առ քաղաքի հիվանդներին լոկ հանում Քրիստոսի բուժեց: Քրիստոսի համբավը տարածվեց (նման դեպքերում այդպես է լինում, քանզի անհավատալի լուրը բազում տարածողներ է գտնում): Քրիստոսի առաքյալի գալստյան մասին լուրը Աբգարին հասցրեց վերջինիս մեծամեծներից Ամիոն անունով մեկը: Աբգարն իսկույն կանխազգաց, որ նա Քրիստոսի նամակում հիշված և իրեն ավետված մարդն է: [Ամիոնից] նա հանգամանորեն տեղեկացավ Թադևոսի մասին, կարգադրեց նրան իր մոտ հրավիրել: Տոբիասը¹⁴ եկավ և առաքյալին պատմեց այդ մասին, վերջինս էլ պատասխանելով, որ ինքը լիազորված է [Աբգարի] մոտ գալու, ներկայացավ Աբգարին: Երբ [Թադևոսը] պետք է անձամբ հանդիպեր Աբգարին, պատկերը իր ճակատին՝ նա մտավ վերջինիս մոտ: Աբգարը հեռվից ավելի շուտ նրա դեմքից պապրացող լույսը տեսավ, որ պատկերն էր ցոլացնում, քան թե [առաքյալի] դեմքը: Ուժեղ լույսից զարմացած, նա մոտացավ իր ցավերը, մարմնի երկարամյա թուլությունը: Առ իսկույն ելավ մահճակալից և սկսեց վազել: Մարմնի թուլությամբ տառապողն ահա այս կերպ [բուժվեց], Թաքոր լեռան վրա փալաւատակած դեմքին ակամատներին տարբեր¹⁵:

ԺԳ. Առաքյալից վերցնելով խնդրո առարկա պատկերը և ակնածությամբ հայելով իր գլխին ու շրթներին, դեռ ավելին, իր մարմնի մյուս մասերին այն դեռ չհայած, նա իսկույն զգաց, որ իր մարմնի բոլոր մասերը ապաքինվում են, լավանում, բորոտությունը մաքրվում է և անհետանում. այդ հիվանդության ինչ-որ հետք միայն մնաց ճակատին: Առաքյալից ավելի հանգամանորեն սովորելով ճշմարտության խոսքը, հասու լինելով Քրիստոսի զարմանալի հրաշագործություններին, նրա աստվածային չարչարանքներին, թաղման, ի մեռելոց հարություն առնելու և հերկինս համբառնալու, նա Քրիստոսին ճշմարիտ աստված խոստովանեց: Նա հետաքրքրվեց դիմապատկերը կրող վարդապետով, որովհետև մանրամասն հարցուփորձ անելով իմացել էր, թե առանց նյութեղեն ներկերով է այն պատրաստված: Նա ապշել էր նրա ունեցած գործության վրա, որի շնորհիվ ինքն անակնկալ կերպով մահճակալից վեր էր կացել և առողջացել: Թադևոսը որս մյուս պատմեց նաև [Քրիստոսի] ապրած տազանապի և [Նրա] քրտինքի, առանց ներկերի առաջացած պատկերի մասին: Նա հաղտնեց նաև Տիրոջ կարգադրությունը՝ նրա [Աբգարի] մոտ գալու, և բոլոր այն մասին, ինչ ասվեց վերևում:

ԺԴ. Երբ Աբգարն զգաց, որ Թադևոսի՝ իր՝ Աբգարի վրա հանում Հիսուս Քրիստոսի ձեռքերը դնելով

ցավերը չքվում են, թուլացած անդամները կարծես ամրանում, ալլանդակությունը վերանում և ամեն ինչ ապաքինվում, ապշած խոստովանեց. «Ծմարիտ, դու աշակերտն ես Աստուծո՝ Հիսուս Քրիստոսի, ով բուժում է առանց դեղերի և դեղաբույսերի: Ես այնքան եմ նրան կապվել սիրով և հավատով, որ եթե չվախենայի հոռմայեցիների պետության մեծ հզորությունից, հոռմայեցիների, ովքեր չեն հանդուրժում, որ իրենց հպատակները միմյանց դեմ զենք ճոճեն, իսկույն զենքով կհարձակվեի Տիրոջը խաչող հրեաների վրա և կմվանեի նրանց: Այժմ, իմանալով [Քրիստոսի] կամովին չարչարվելու մասին, համոզվեցի, որ եթե Նա չուզեր, ապա ապերախտ [հրեաները] չէին հաղթահարի Նրան, այդ բանի վրա ես ամենևին չեմ կասկածում: Արդ, ես ուզում եմ արժանանալ սուրբ մկրտության, ամբողջ ընտանիքով ընտանեանալ և նվիրվել Տիրոջ Քրիստոսին»: Տիրոջ աշակերտն արդեն բազում հրաշքներ էր գործել, բոլորին բուժել իրենց ցավերից, այդ թվում և ամենից առաջ իր համբավը Աբգարին քերողին: Առանց մտնեցրեց սուրբ ավագանին, և նրա վրա պետք եղածը կատարելով, նրան, կնոջ ու երեխաներին, ապա և նրա տան բոլոր անդամներին մկրտեց: Աբգարն այդ սրբազան ու մաքրող ջրից դուրս եկավ կատարյալ մաքուր և առողջ: Նրա ճակատից իսկույն անհայտացել էր և բորոտության դեռ մնացած հետքն անգամ:

ԺԵ. Դրանից հետո ահա տոպաքեալ պատկեր ու պաշտեց Տիրոջ դիմապատկերը և այլ [սրբությունների] շարքին այն դասեց: Անցյալում Եդեսիայի երեւելի քաղաքացիները քաղաքի հասարակական դռան առջև հունակամ մի աստվածության արձանն էին կանգնեցրել. ով որ ցանկանար քաղաք մտնել, նա պարտավոր էր երկրպագել [արձանը] և սահմանված բարեմատություններն հղել, որից հետո միայն ընթանալ քաղաքի փողոցներով ու ճանապարհներով: Աբգարը գետին տապալեց այդ [արձանը] և նույն տեղում մեր Տիրոջ Հիսուս Քրիստոսի անձնագործ պատկերը կանգնեցրեց տախտակի վրա կպցնելով այն և պաճուճելով մինչև օրս երևացող ոսկե զարդերով, որի վրա նա ոսկե տառերով գրեց հետևյալը. «Քրիստոս Աստված, քեզ հավատազողը երեք չի սխալվի»: Նա օրենք սահմանեց, որ այդ ոռնով ներս մտնողը հին, անպետք և անօգուտ արձանի փոխարեն, անհրաժեշտ ակնածանք, երկրպագությունն ու պատիվը Քրիստոսի բազմահարաշ և սքանչելագործ պատկերին հղի և որանից հետո մուտք գործի Եդեսիա քաղաքը: Բարեպաշտ Աբգարի առ օրենքը պահպանվեց նրա ամբողջ կենդանության ընթացքում, ապա նաև վերջինիս որդու, որ ծառանգեց հոր իշխանությունն ու բարեպաշտությունը: Բազմ վերջինիս որդին և [Աբգարի] թոռը, թեև ծառանգեց հոր և պապի իշխանությունը, աղոթում էին յճատանգեց [նրան] բարեպաշտությունը: Նա. առաջին առանձն, աքաղաղ բարեպաշտությունը և հանձնվեա դներին ու կուռքերին: Ուզենալով փոխհատույց լինել դներին,

նա վճիռ արձակեց ոչնչացնել Տիրոջ պատկերը, քանի որ իր պապը ոչնչացրել էր այդ կոտորը: Բայց նենգը իր նպատակին չհասավ, քանզի տեղի եպիսկոպոսը իմացավ այդ մասին, և անհրաժեշտ քայլերին պար իմացավ այդ մասին, և անհրաժեշտ քայլերին դիմեց: Պատկերի գտնված տեղը կիսաշրջան գլանի ձև ուներ. [եպիսկոպոսը] պատկերի առջև ապակի դրեց, նրա առջև էլ՝ կղմինդր, ապա ամբողջ մակերեսը կրով ու թրծած աղյուսով հյուսեց ու հարթեցրեց: Ամբարիշտի աչքին այլևս չէր երևում իրեն աստելի պատկերը, դրա համար էլ նա հրաժարվեց իր ծրագրից: Իմ կարծիքով եպիսկոպոսը պատկերի առջև կղմինդր դրեց, որպեսզի շինարարության բոլորը և կրի խոնավությունը պատկերի մեջ չներծծվի և ժամանակի ընթացքում չվնասի այն:

ԺԶ. Անցավ բազում ժամանակ, մարդիկ մոռացել էին սուրբ պատկերի և՛ կանգնեցման, և՛ թաքցնելու մասին: Պարսից արքա Խոսրովը¹⁶, գրավելով Ասիայի քաղաքները, հասավ Նդեսիս, պաշարեց այն, գործի դրեց քաղաքավեր ամեն տեսակի մեքենաներ և ամեն ջանք թափեց քաղաքի վրա նետերի տարափ թափելու, պարիսպները խախտելու և դարպասները խորտակելու համար: Այդպիսի վտանգի ենթարկված եղեսացիք, ճիշտ է, հնարավոր բոլոր միջոցներով պաշտպանվում էին, բայց նպատակահարմար գտան օգնության դիմել հոռմաշեցի գորավարին: Այն ժամանակ հոռմաշեցի գործերի հրամանատարը Հեյխոնն էր, որը սակայն թշնամիների կողմից դժվարին դուրս բերված ընկած, հնարավորություն չուներ Նդեսիսին օգնություն ուղարկել: Նա հուսադրեց նրանց՝ հիշելով Տիրոջ նամակը, նրա մեջ արձանագրված ճշմարիտ վճիռը՝ քաղաքի անառիկ լինելու մասին: Պարսիկները ոչ միայն բացահայտ կերպով գրոհի էին անցել, այլև թաքուն միջոցառումների էլ էին դիմում: Նրանք սկսեցին հեռվից գետնափոր անել, որոշելով նրա միջով մուտք գործել քաղաք: [Պարսիկները] ստորջրյա լողորդների նման հասան պարիսպների հիմքերին, բայց նրանց գոյության մասին պաշարյալներն իմացան հետևյալ կերպ. երբ պարսիկները փորում էին գետինը և հողը դուրս հանում, [քաղաքացիների] բնակարանների [պատից] կախված պղինձները իրար էին գալիս և հնչում: Անել վիճակի մատնված և կատարյալ հուսալքության հասած քաղաքացիները, արտաճմլիկ ու արտաճալից դիմում են Աստծուն: [Քաղաքի] եպիսկոպոսին (նա Եվլալիոսն էր) գիշերով տեսիլք երևաց՝ փառավոր և արգալից, գերմարդկային մի կին, որը հուշեց իրեն վերցնել Քրիստոսի անձնակերտ պատկերը և նրանով թափոր կազմած դուրս գալ. Տերը իր հրաշքը ցույց կտա: Եպիսկոպոսը պատասխանեց, թե ամենևին անտեղյակ է այդ մասին, ո՛ւմ մոտ է գտնվում այն: Դրա վրա կնոջ կերպարանքով հանդես եկողն ասաց, թե քաղաքի դռան վրա ահա այս կերպ է թաքնված պատկերը:

ԺԷ. Եպիսկոպոսը, իր տեսիլքի ճշմարտությանը համոզված, առավոտյան թափորով եկավ նշված վայ-

րը, փնտրեց և գտավ ոչ մի փոփոխություն չկրած պատկերը. այդքան երկար տարիների ընթացքում պատրույզն անգամ չէր հանգել¹⁷: Բացի այդ, ճրագի առջև դրված կղմինդրի վրա պատկերից արտատպվել էր մի ուրիշ պատկեր, որը մինչև օրս էլ պահվում է Նդեսիսացում: Եպիսկոպոսն իր ձեռքն առնելով աստվածամարդ Քրիստոսի պատկերը, սիրտ առած եկավ այն տեղը, որտեղ [գետնափոր] անող պարսիկների [հարվածներից] հնչող պղինձներից՝ նրանց գոյությունը հայտնի էր դարձել: Քաղաքացիներն սկսեցին ներսից փորել և երբ մոտեցան իրենց թշնամիներին, նրանց դեմ պատրաստված կրակի մեջ ճրագից ձեռք կաթեցրին, ապա կրակը գցելով գետնափորում գրտնընկղ պարսիկների վրա, բոլորին ոչնչացրեցին: Այդ վտանգից փրկված, նրանք նույն կերպ վարվեցին պարիսպներից դուրս գտնվող մեքենաների հետ և նույն ձևով մոխիր դարձրին. նրանց մեջ գտնվող բազում թշնամիների ոչնչացրին: Սիրտ առած, նրանք սկսեցին պարիսպների վրայից քարերի տարափ թափել, որոնց հարվածներից ընկավ և պիղծ գործի հրամանատարը, նրա հետ նաև շատ ուրիշներ: Բացի այդ, [քաղաքացիների համար] ապավեն դարձած աստվածային պատկերը թշնամիների վրա շուտով եղավ դրսևում՝ [քաղաքացիների] գլխին թափելու համար [հակառակորդի կողմից] պատրաստված կրակը, որը գնալով թեժանում էր ձիթենիների և այլ ծառերի անասման քանակության փայտով: Դա կատարվեց հետևյալ կերպ. Եվլալիոսը [պատկերը] իր ձեռքերի մեջ առած քաղաքի պարիսպների վրայով էր տանում: Երբ հասավ նշված վայրը, հանկարծակի սաստիկ քամի բարձրացավ և ասածս խառնվել բոցը շուտ տվեց այն բոլորքողների վրա. նա փախուստի մատենց նրանց և հրո ճարակ դարձրեց, ինչպես անցյալում քաղաքացիներին:

ԺԸ. Մեր պատմածն անհիմն չէ, մեր հորինածն էլ չէ՝ ինչ-որ խաբեության կամ էլ ունկնդիրներին դուր գալու համար. երեք պատիհարքներ՝ այն է Ալեքսանդրիայի Հորը, Անտիոքի Քրիստափորը և Երուսաղեմի Բարսեղն¹⁸ են գրել այդ մասին, հաստատել դրա ճշմարտացիությունը և իրենց շարադրանքը սուրբ պատկերներն անարգող Թեոփիլոս¹⁹ կայսեր ներկայացրել: Նրանք պատկերների սրբությունն ու անհաժուխության արժանի լինելն ապացուցող բազում փաստերի թվին, ավելացրին և [վարչամակ] մասին պատմությունը: Ծանկացողը թող կարդա [նրանց] այդ մանրամասն նամակը և իմանա այդ մասին: Եթե որ ուշադիր ծանոթանա նաև Եվագրիոսի Եկեղեցական պատմությանը, այնտեղից էլ կիմանա դրա վերաբերյալ, քանի որ խնդրո առարկա սուրբ պատկերի մասին նա խոսում է չորրորդ գրքում:

ԺԹ. Նա պատմում է, որ Խոսրովը, ցանկանալով միանգամայն ապացուցել այդ քաղաքի անառիկության մասին քրիստոնյաների շրջանում տարածված համբավի կեղծ լինելը, ի միջի այլոց կատարեց և հետևյալը. նրա հրամանով՝ անկա զինվորների մեծա-

թըվության պատճառով կարճ ժամանակամիջոցում հսկայական բանակությունը փայտ կոտակվեց. դրանցով մա երկու շարք պատ կազմեց և քաղաքը շրջապատեց: Այնուհետև այդ փայտերի երկու շարքերի արանքում հող լցրեց և Եդեսիայի պարսպի դեմ մի այլ պարիսպ կանգնեցրեց՝ քաղաքի պարսպից ավելի բարձր: Այդպիսով մա շատ ավելի նպաստավոր դիրքից նետեր պիտի արձակեր քաղաքի պաշտպանների վրա: Եդեսացիք տեսնելով պարսպի դիմաց բարձրացվող լեռը, համոզված էին, որ թշնամիները քաղաքի վրա կհարձակվեն կարծես ուղիղ գետնի վրայով: Թեև նրանք անել վիճակում էին, բայց և այնպես հնարավորին չափ հակամիջոցների դիմեցին. նրանք մոր կանգնեցված պարսպի առաջից գետնափոր արեցին, նպատակ ունենալով հողի առջևում գտնվող փայտամանը կրակի տալ, ապա նրա [միջև եղած] հողը գետնափորի միջով դուրս հանել, համոզված լինելով, որ այդ ճանապարհով ցմրական պարիսպն իսկույն կավերի, փուլ կգա: Գետնափորի աշխատանքն հաջողությամբ առաջ էր գնում, բայց նրանց չէր հաջողվում փայտերը կրակի տալ. նրանց արանքում թափված հողը, ապա և նրանց խոնավությունը հնարավորություն չէր տալիս կրակին առանց որևէ մոր միջոցի բռնկվելու: Ահա դրա վրա նրանք սուրբ պատկերը նորակերտ գետնափորը մտցրին, նրանով շուր օրհնեցին, որը ցանելով փայտերի վրա կրակը բռնկեցրին: Ջուրը, այդ բանը գործողների հավատքից աստվածային գործություն ձեռք բերելով, կրակի մեջ կարծես յուղի վերածվեց, բոցը թեժացրեց և հանդիպածը ոչնչացրեց: Պարսից արքան, քաղաքին տիրանալու հույսը կտրած, ապա և իմանալով, թե ով է հասել [քաղաքացիների] օգնության, դիմեց բանակցությունների և հաշտություն կնքելով, վերադարձավ իր երկիրը:

Ի. Բայց [պարսից արքան] շատ չանցած ինքն էլ արժանացավ իր թշնամիների համար բարեգործ, իսկ իր համար ավերիչ դարձած այդ սրբազան պատկերի բարերարությամբ: Իր դուստրը՝ դիվանհար և խելավորույս, դեհից դրդված անվերջ աղաղակում էր, թե «Մինչև Եդեսիայից չբերվի անձեռագործ պատկերը իր մեջ բնակություն հաստատած [դեռ] դուրս չի գա»: Արքան, լսելով դա, հիշեց պաշարման ժամանակ տեղի ունեցած դեպքերը, (նրանից չէր վրիպել եդեսացիների տարօրինակ, անակնկալ կերպով ձեռք բերած հզորությունն ու քաջությունը): Նա իսկույն նամակ գրեց քաղաքի մեծին, մետրոպոլիտ Եվլալիոսին և քաղաքի համայնքին, խնդրելով շտապ իրեն ուղարկել աստվածային ամենագոր պատկերը, ավելացնելով և այն [խնդրելու] պատճառը, այն է, դատեր դժբախտությունը: Նա ամեն կերպ խնդրում էր այն, առերևում չմերժեն իր խնդիրը: [Եդեսիայի քաղաքացիները] գիտեին, որ չի կարելի պարսիկներին հավատ ընձայել, նրանք կասկածում էին, որ պարսիկն ուզում է չարամեզգործն խել իրենց հզորությունը: Մտահոգված լինելով չգրկվել իրենց պաշտպանից

ու բարերարից, բայց և չուզենալով դրա պատճառով վերացնել խաղաղությունը, օգտաբեր և խոհեմ մի միտք հղացան: Նրանք հար և նման մի պատկեր արտակարեցին՝ անձեռագիր նկարից ձեռագիր, հնարավորին չափ [նախատիվարին] նմանեցրին, և այն խնդրողին ուղարկեցին: Պատկերը տանողները հենց որ մուտք գործեցին պարսից սահմանները, դեռ Աստուծո դրոշմաբար արքայի դատեր բերանով գոչեց, թե եկող ուժի պատճառով շուտով դուրս կգա և կփոխի իր բնակության վայրը, եթե խնդրված պատկերը ետ վերադարձվի և այն մուտք չգործի ո՛չ արքունիք, ո՛չ էլ պարսից քաղաքը: Այդ առթիվ մա շատ էր խընդրում և աղաչում արքային: Արքան խոստացավ. դրա վրա դեռ դուրս եկավ իր դատից. արքայի աղջիկն առողջացավ: Խոսքովը, կամ ընդատառ գնալով իրեն խնդրող դեհի աղերսանքին, գուցե և իր խոսքի տերը կանգնելով, և կամ էլ իր վատ ու պիղծ արարքների համար եկող ուժի հաշվեհարդարից երկյուղած, հրամայեց վերադարձնել պատկերը այն քաղաքը, որտեղից որ ուղարկվել էր: Նա իր կողմից նվերներ էլ պարգևեց [պատկերն] իրեն ուղարկողներին:

ԻԱ. Ահա այսպես եդեսացիների մոտ էր գտնվում այդ թանկագին գանձը, անհատում հարստությունը, այդ նախատիպ և անգիր պատկերը, որ պաշտվում էր նրանց կողմից և պահպանում իրենց: Բայց որովհետև քաղաքների այս թագուհուն²⁰ մեջ ամեն տեղից հավաքվեցին ամենալավ ու գեղեցիկ [իրերը], ապա աստվածային կամքն էր, որ այդ սրբազան պատկերը այլոց հետ միասին այստեղ պահվի: Հոռոմայեցիների պետության տեր Ռոմանոսը²¹ ջանք էր թափում, որ ինքն արժանանա դրան և հարստացնի մայրաքաղաքը: Այդ նպատակով մա ստեպ-ստեպ դիմում էր Եդեսիա և խնդրում այն, ինչպես և Տիրոջ ինքնագիր մամակը, խոստանալով դրանց փոխարեն տալ մինչև երկու հարյուր [ոսգագների] արականոս և տասներկու հազար մաքուր արծաթ: Բայց եդեսացիք պատասխանեցին, թե իրենց համար ձեռնադրել և սեփական քաղաքի պահակն ու պահապանը փոխանակել արծաթով և մահկանացու մարդկանցով:

ԻԲ. Նա նորից խնդրեց նրանց, բայց բազմիցս անգամ մերժում ստացավ: Վերջապես աշխարհի արարչագործության վեց հազար չորս հարյուր հիսուն երկրորդ տարին²² Եդեսիայի ամիրան դիմեց կայսեր, պահանջելով ոսկե կնիքով հաստատված վավերագիր այն մասին, որ հոռոմայեցիների գործերը թշնամական նպատակներով չեն դիմի հետևյալ չորս քաղաքների վրա, այն է Ռոխայի²³ (բարբարոս լեզվով առպես է կոչվում Եդեսիան), Խարանի, Սարատի և Սամոսատի, ավարի չեն տա այդ [քաղաքների] արտերը, չեն գերեվարի նրանց բնակիչներին: [Պահանջեց] նաև ազատ արձակել և իրեն ուղարկել իր ցեղակից երկու հարյուր սարակիստներին՝ առաջարկված արծաթով հանդերձ, որոնց դիմաց ինքը խոստանում է տալ խնդրված պատկերը և Քրիստոսի նամակը:

ԻԳ. Կապրը մեծ քարիքին արծաճաճալու համար համաձայնվեց բոլոր պահանջներին և Սամոսատի աստվածասեր եպիսկոպոս Աբրամիոսին, որն այն ժամանակ աչտեղ²⁴ էր գտնվում, ուղարկեց ստանալու սուրբ պատկերը և մեր աստված Քրիստոսի նամակը: Ե՛վ ուղարկողին, և՛ պարտականությունը կատարողին մտախոհում էր մի բան, որ հանկարծ իրենց կխաբեն և անձեռագործ ու իսկական պատկերի փոխարեն կտան այն, որ պարսկական դեպքերի առթիվ արտանկարվեց: [Պատգամավորը] ստուգելու համար պահանջեց, որ իրեն բերեն երկունս էլ, ապա և նեստորականների եկեղեցում պաշտվողը, որը, ինչպես հայտնի է, անցյալում մուսուլման մախաթի-պարից էր արտաստվել: Իսկականն ու իրականը վարդենով, մա մյուսներն իսկույն ետ վերադարձրեց:

ԻԴ. Բայց դա տեղի ունեցավ հետագայում: Այն ժամանակ Երեսիայի հավատացյալները խոտվություն բարձրացրին, քաղաքում մեծ տակնուվրայություններ եղան. [քաղաքացիները] չէին ուզում զրկվել իրենց ամենահարգի [իրերից], իրենց պաշտպաններից, մինչև որ սարակիստների գլխավորը ոմանց համոզելով, ոմանց վրա ճնշում գործադրելով, ոմանց էլ մահապատժի սպառնալիքի տակ ստիպեց տալ այն: Երբ պատկերը և Քրիստոսի նամակը պետք էր քաղաքից դուրս բերվեին, հանկարծակի ինչ-ինչ պատճառով կամ նախախնամությամբ որոտ ու փաշակներ, տեղատարափ անձրև թափվեցին: Ովքեր որ չէին ուզում այդ [սրբությունները] տալ, մորից ոտքի ելան. մրանք պնդում էին, որ [քնության այդ երևույթները] վկայությունն են այն բանի, որ սրբությունների տեղափոխությունը տեղի է ունենում Աստուծո կամքին հակառակ: Բայց սարակիստների զորավարը, որի ձեռքում էր գտնվում բովանդակ իշխանությունը, որոշեց չորժել համաձայնությունը, կատարել խոստումը. մա քաղաքից դուրս հանեց ամենահարգի պատկերը ու Քրիստոսի ձեռքով գրված նամակը և այստեղ էր բերում:

ԻԵ. Այդ սրբությունները բերողները ճամփա կտրելով, հասան Եփրատ, երբ եղեացաք մորից, նախկինից ոչ պակաս աղմուկ բարձրացրին. մրանք ասում էին, որ մինչև աստվածուստ որևէ հրաշք չկատարվի, իրենց պաշտպաններին չեն տա: Դրա վրա ահա այդ անհավատներին և փորձողներին հրաշք է ցույց տրվում: Աստվածային պատկերը և նամակը տանող եպիսկոպոսները, երբ խոտվարները դեռ հուզման մեջ էին, մտան Ասորիքի ափին կանգնած մավր, որի վրա պետք է կտրեին անցնեին Եփրատ գետո: Համակամակի, առանց թիավարների, առանց մավավարի միջամտության, լոկ Աստուծո կամքով մավր լողաց անգամ դիմագի ափը: Դա բոլոր ներկաներին և ակամատներին անպշտեղեց և զարմացրեց, համոզեց կամովին թույլ տան գնալու:

ԻԶ. [Սրբությունները] տանող սպասավորները, այն է Սամոսատի և Երեսիայի եպիսկոպոսը, մրա ա-

վագ երեցը, մաև ամենաբարեպաշտ քրիստոնյաներ և ամիրայի սպասավորը, որին մականվանում էին Հոռմից²⁵ հասնում են Սամոսատ: Մի քանի օր մնալով այնտեղ, որոնց ընթացքում բազում հրաշքներ կատարվեցին, մրանք ճամփա ընկան: Ծանապարհին սրբազան պատկերը և Քրիստոսի նամակը անթիվ հրաշքներ էին գործում. կույրերը անակնկալ կերպով տեսնում էին, կաղերն առողջանում, երկար ժամանակ անկողնին գամված մարդիկ ապաքինվում, չորացած ձեռքեր ունեցողները բուժվում: Մի խոսքով ամեն մի հիվանդություն և ցավ փախուստի էին դիմում. ապաքինվողները փառավորում էին Աստուծո և փառաբանում Նրա հրաշքները:

ԻԸ. Երկար ճանապարհ կտրելով, մրանք հասնում են Օպտիմատոն²⁶ բանակաթեմում գտնվող սուրբ Աստվածածնի վանքը, որը Եվսեբիոսի է կոչվում: Ահա այս վանքի տաճարում ակնածությանը ամփոփվում է հրաշագործ պատկերի տուփը: Մաքուր սրտով այստեղ դիմած բազում մարդիկ իրենց ցավերից ապաքինվեցին: Այստեղ եկավ և մի դիվահար, որին չար ոգին օգտագործում էր որպես գործիք և այդ դիվահարի բերանով գովաբանում պատկերն ու նամակը և Տիրոջ դիմելով ասում. «Գիտե՞ք ով ես դու, սուրբ Խորալեյի»: Ի վերջո, մա կարծես մարգարեանալով, ասաց. «Ընթրշխմի՛ր, ո՛վ Կոստանդնուպոլիս, փառք ու բերկրություն, և դո՛ւ Կոստանդին Ծիրանածին թագավորությունը քո»: Այդ խոսքերն ասվելուց հետո մարդը բուժվեց և ազատվեց դևի ազդեցությունից: Այս խոսքերի բազում վկաները կան: Այդ բանին ապացույց եղան և դրա վկաները այդ ցանկալի [սրբությունները] դիմավորելու եկած կայսեր ուղարկած ավագ ծերակուտականները, մրանց միացած բազմաթիվ հիզակակիրներ, ապա մագիստրոսներ և պատրիկներ, ավելի ցածր աստիճանավորներ: Երբ [դևի] կանխագուշակությունները շուտով իրականություն դարձան, բոլորն ապշած մնացին, թե ո՞րտեղից դեռ կանխավ գիտեր այդ մասին: Մարդիկ հավատացած են, որ դևերն ի քնե [կանխագիտության] շնորհքով չեն օժտված, քանի որ մրանք աստվածային փառքից դուրս են սալթաքած և լուսնի փոխարեն խավար դարձած: Հայտնի է, որ աստվածային զորությունը հնում կանխագուշակելու գործում օգտագործում էր Բաղաամի ծառայությունները ապա բազմիցս և այլևայլ, այդ բանի համար անարժան մարդկանց, քայքայող դեպքերում իմաստուն և խոհեմ նախախնամությանը: Ահա տվյալ դեպքում ևս սուրբ պատկերի մեջ եղած զորությունը դևին օգտագործեց և փոքր անց տեղի ունենալիքը կանխագուշակեց²⁷: Ավելորդ չէ հիշել այդ, ի միջի այլոց տեղի ունեցածի մասին: Անցնենք պատմության շարունակությանը:

ԻԸ. Երբ օգոստոս ամսի տասնհինգին վախեր-նայի²⁸ Աստվածածնի ամենասուրբ տաճարում կայաքերը սովորության համաձայն մշում էին միշտ կույս Աստվածամոր Ննջման տոնը, այդ սրբությունների սպասավորները տեղ հապան, մշված սուրբ տաճարի

վերնատան աղոթարանում ամփոփվեց պատկերն ու նամակը բովանդակող տուփը: Կայսրերը, ժամանելով ակնածությանը երկրպագեցին և համբուրեցին այն դրսից: Այնուհետև փառք ու պատվով, բազում ջաֆեր վառած տուփը տարան կայսերական տրիերամ²⁹, որով գնացին պալատ. տուփը նրանք ամփոփեցին այնտեղի՝ Փարոս կոչված տաճարում (աղոթես է կոչվում հավանաբար այն պատճառով, որ ինչպես պայծառ զգեստ շատ է պաճուճված): Հաջորդ օրը, այն է ամսի տասնվեցին, հարգանքով ու ակնածությանը նորից երկրպագեցին այն. այնուհետև հոգեվորականները և երիտասարդ կայսրերը³⁰ (ծերունի տաճարները³¹ հիվանդության պատճառով [տամը] մնաց), ապոմոներգությանը ու տաղերգությանը, առատ լուսավորությանը, գնացին քարափ, նորից մտան կայսերական տրիերամ, գրեթե ամբողջ քաղաքի ափով թիավարեցին, որպեսզի [սրբությունները] այդ կերպ փրկեն քաղաքը՝ իրենց՝ ծովով ընթանալիս, և խարիսխ գցեցին քաղաքի արևմտյան պարսպի դրսի կողմում: Այնտեղ նրանք նավից իջան և ոտքով՝ և՛ կայսրերը, և՛ բոլոր ծերակուտականները, ապա պատրիարքը՝ եկեղեցու համայն կազմով, անհրաժեշտ փառք ու պատվով առաջ էին տանում սրբությունները բովանդակող սպասքը որպես ինչ-որ նոր տապանակ, ավելի ճիշտ՝ նրանից էլ ավելի [արժեքավոր]: Պարսպի դրսից նրանք հասան Ոսկե դուռը³², այնտեղից մտան քաղաք: Բարձրաբարձառ ապոմոներգությանը, տաղերգությանը ու շարականներով, անթիվ ջաֆերի լույսի տակ, համաժողովոդական թափորով ընթացքը շարունակեցին քաղաքի միջով, համոզված լինելով, որ այդպիսով քաղաքն արժանանում է օրհնության, անչափ հզորանում է այն, որ դարեր շարունակ նա անվճառ ու անառիկ կպահպանվի: Անգործ ամբողջ փութաց ականատես լինելու. ժողովուրդը կոհակների մեծան ամեն կողմից շարժվում էր և հոսում. անդամալուծ մի մարդ, որ երկար ժամանակ հիվանդությանը էր տառապում, իր ծառաներին հենված վեր ելավ տեսնելու համար անցնող աստվածային պատկերը: Տեսնելու հետ մեկտեղ նա զարմանալի կերպով առողջացավ, իր ոտքերը կաշուցած զգաց. նա վազեց, կաթոգին համբուրեց սուրբ պատկերի տուփը, փառավորեց Աստծուն՝ իր անձի հետ կատարված հրաշքը պատմելով: Բոլոր ներկայները այդ բանին ակնմատես եղած և նրա խոսքերին ակնցալուր, փառավորեցին բոլորի Աստծուն, միշտ հրաշքներ ու սքանչելիքներ գործողին:

ԻԹ. Անհնարին է նկարագրել, թե աստվածային պատկերի և հարգո նամակի քաղաքի միջով տարվելու ժամանակ ինչքա՞ն ուրախության արցունք թափվեց, ինչպես մարդիկ՝ աղաչեցին Տիրոջ՝ իրենց միջնորդը լինել, ինչքա՞ն գոհամաս ասացին. անսովոր երևույթներին լավ է ակնատես լինել, քան թե ակնացալուր, քանզի նրանց համբավը սովորաբար ավելի ուշ է տեղ հասնում: Թափորի կազմակերպիչները հասան Ավգուստենի³³ առջև գտնվող հրապարակը և պողոտայից մի փոքր ձախ թեքվելով, հառան

Աստվածային Իմաստությանը³⁴ անվանը նվիրված տաճարը և աղոթարանի աղիտունում³⁵ ամփոփեցին պատվական պատկերն ու նամակը:

Լ. Այդտեղ եկեղեցու ողջ կազմը երկրպագեց, պետք եղած պատիվը ցուցաբերեց, որից հետո թափորի կազմակերպիչները սուրբ-քեռան հետ միասին նորից դուրս եկան և ուղղվեցին դեպի կայսերական պալատը. նրանք խրիստոքիլիզմի³⁶, որտեղ սովորաբար տեղի են ունենում ամենակարևոր ընդունելությունները, կայսերական գահի վրա ամփոփեցին աստվածային պատկերը: Այդպիսով արքայական գահը սրբազործվեց, այդ [գահի] վրա բազմող ճշմարիտ հավատացյալներին առատորեն փոխանցվեց արդարությունը ու բարությունը: Ընդունված կարգի համաձայն [Աստծուն] երկար պառատելուց հետո, այնտեղից նորից վերցվեց աստվածային պատկերը և ամփոփվեց վերոհիշյալ Փարոսի տաճարում՝ նրա արեւելյան կողմի աջ մասում՝ ի փառս հավատացյալների, ի պահպանումն կայսերաց, ի անվտանգություն ամենայն քաղաքի և քրիստոնյաների պետության:

ԼԱ. Ո՛վ աստվածային մեծություն՝ Հոր հար և մեծ մեծությունը: Ո՛վ կերպար՝ Հայրական ինքնություն կերպարի: Ո՛վ դու Քրիստոսի սրբազան և անգին դրոշմ, մեր Աստուծո նախատիպ գեղեցկություն (ես, հավատացյալս, դիմում եմ քեզ որպես կենդանի էակի), դու միշտ փրկի՛ր և պահպանի՛ր մեր քարեպաշտ և բարի կայսեր, քո վերադարձը փառավոր կերպով նշողին, որին ներկայությանը քո բարձրացրի հայրական և պապենական գահին: Պահպանի՛ր նրա զավակին³⁷ ի հարաւտւումն տոհմի և ի հաստատություն գալիսունի: Պետությանը խաղաղություն պարգևիր, քաղաքների այս թագուհուն անասիկ պահիր: Թո՛ւյլ տուր մեզ, քո նախատիպին՝ մեր Աստված Քրիստոսին հաճույացողներին ընդունվել նրա երկնային թագավորությանը, մեզ, ովքեր փառավորում ենք և գովերգում նրան, քանզի Նրա՛ն է վաշել փառքը և երկրպագությունը՝ հավիտյանս հավիտենից: Ամեն:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1 Թարգմանությունը կատարված է Մինյի հայտնի «Հունական հայրաբանության» մեջ հրատարակված բնագրից: *Stu Migne Patrologia graeca*, t. 113, col. 423—454.

2 Խոսքը 944 թ. Եղեսիայից վարչամակի հետ ժամանած մարդկանց մասին է:

3 Այսինքն հոռմայեցվոց (բյուզանդացիների) կայսեր:

4 Բնագրում՝ *τοπὸς ἁγίος*: Հայկական միջնադարյան բնագրերում այս բառը թարգմանվում է «իշխան աշխարհի»:

5 Խորենացու մոտ՝ «Աքաբ Արշամայ»:

6 Հանի որ Խորենացու «Պատմության» մեջ հանդիպող այս նամակի թարգմանությունը տառացի համընկնում է Ծիրանածինի բնագրում մեջբերվածին,

- նպատակահարմար գտանք տալ Խորենացու տեքստը: Վերջին երեք բառերը միայն («խաղաղությանը բնակվելու պնդող») թարգմանեցինք, քանի որ Խորենացու բնագրում բացակայում էին:
- 7 Թովմա առաքյալի:
- 8 Այս բառերը Խորենացու բնագրում բացակայում են:
- 9 Հունարեն բնագրում «Քայր»:
- 10 Հայերենը սրանից հետո ունի. «և կեանք քեզ և որոց ընդ քեզ են շնորհեսցէ»:
- 11 Բնագրում Μαμαίχ:
- 12 Տես Ավետարան ըստ Ղուկասու, ԻԲ, 44:
- 13 Թադևոս առաքյալի, Քրիստոսի 72 աշակերտներից մեկի:
- 14 Գուցե Ամրո՞ւ:
- 15 Նկատի ունի Քրիստոսի այլակերպությունը: Տես Մատթեոս, ԺԷ, 2, Մարկոս, Թ., 1, Ղուկաս Թ., 29:
- 16 Խոսքը պարսից արքա Խոսրով Անուշիրվանի մասին է (581—579 թթ.): Նդեհիացի պաշարման մամբանում նկարագրությունը տալիս է Պրոկոպիոս Կեսարացին իր «Պատերազմների մասին» աշխատության Բ գրքի 26—27-րդ գլուխներում:
- 17 Պատկերի առջև եղած ճրագի մասին Ծիրանածինը նախապես ոչինչ չի ասել:
- 18 Թեոփիլոս կապեր ժամանակ Ալեքսանդրիայի պատրիարքն էր Քրիստափորը (817—848 թթ., մելքիտ), Անտիոքի պատրիարք՝ Հորը (818—844 թթ., մելքիտ), իսկ Երուսաղեմի պատրիարքն էր Բարսեղը (821—889 թթ.): Ծիրանածինի մոտ պարզապես շփոթություն կա:
- 19 Խոսքը ծայրահեղ պատկերամարտ Թեոփիլոս կապեր մասին է (829—842 թթ.):
- 20 Այսինքն Կոստանդնուպոլսի:
- 21 Խոսքը Ռոմանոս Լեկապենոս կապեր մասին է՝ 920—944 թթ.):
- 22 Մ. թ. 944 թ.:
- 23 Հայերեն Ուռհա:
- 24 Անսինքն Կոստանդնուպոլսի:
- 25 Բնագրում δε από Ρώμης κατονομάζεται: Սույն երկի լատիներեն թարգմանողը խնդրո առարկա բառերը թարգմանել է «cognomento a Roma»:
- Ի հարկե, սխալ է: Հունարեն από-ն առտոհմ բառն է, այլ արաբերեն «տիր Ապոկալպեն—Աբու Լ Տալիթ և այլն): Հաջորդ բախան որևէ անվան աղա եմթարդել, որ խոսքը «(հայտնի է, օրինակ, արաբ 26 Օպտիմատոն քանակաթեմ միդիա քաղաքը:
- 27 Այս «մարգարեական» խոսքին, որ սույն երկը գրվելու կայսեր տապալումից (9 անմիջապես հետո:
- 28 Վլախերնայի շրջանը գրավելու պոլսի հյուսիս-արևմտյան 29 Նալի տեսակ է:
- 30 Խոսքը Ռոմանոս Լեկապենոս Ստեփանոսի և Կոստանդին Ռոմանոսի կայսերակցներ է 31 Այն է, Ռոմանոս Լեկապենոսը 32 Ոսկե Դուռը բյուզանդական կապալանքներից հետո քաղաքական դարպասն էր:
- 33 Ավգուստոնը Կոստանդնուպոլսից մեկն էր, որտեղ է գտնվում ճարը, որի պատճառով էլ այն Այստֆյանեղանը:
- 34 Սբ. Սոֆիայի:
- 35 Արիտունը եկեղեցու այն մասն է, որտեղ հասարակ մահկանացուն մուտք գործելու իրավունք չուներ:
- 36 Խրիստոսիկոնոս (թարգմանաբար նշանակում է Ոսկե սեղան), տոնախմբությունների ամենանշանակալոր դահլիճներից մեկը Կոստանդնուպոլսի Մեծ պալատում, որը գտնվում էր սբ. Սոֆիայի մոտ: Հիշված է և Ամանիա Ծիրակացու կողմից «Մարկիանո տրիկլին» ձևով:
- 37 Ռոմանոս Բ-ին (959—968 թթ.):

Հ. Մ. ԲԱՐԹԻԿՅԱՆ

